

Borgerkrigen i Saxo Grammaticus' *Gesta Danorum*

THOMAS KRISTIAN HEEBØLL-HOLM

This article investigates the Danish civil war, 1131–1157, as it is presented by Saxo Grammaticus in the chronicle *Gesta Danorum*. In the article I argue that the civil war resembles the feud in practical concerns. Thus, unrestrained emotions play a pivotal role in the escalation of conflict. However, and in contrast to the feud, the Saxo's civil war differs in scope and objectives. Since the source of the conflict is the throne and hence the fate of the entirety of the Danish realm, it is a conflict wholly different from the feud. Rather, in the *Gesta Danorum*, the civil war is to be seen and interpreted as a variant of the civil war as it was waged in the Roman Republic. Such an imperial conception of the Danish kingdom renders the civil war as different from the feud as well as the conventional war between kingdoms and peoples.

Inledning*

I artiklen «Why Civil Wars Are Lasting Longer» bragt i tidsskriftet *Foreign Affairs* bemærker Lise Morjé Howard og Alexandra Stark følgende:

Although particularly complex, the Syrian civil war is an example of a general trend: civil wars are lasting longer and are increasingly likely to end with a one-sided victory rather than a negotiated settlement. This follows a brief period, from the fall of the Berlin Wall until the 9/11 attacks, when, for the first time in history, most civil wars ended in negotiation. What changed to account for these trends? The course of civil wars is influenced by the international political environment. A given environment has specific norms, or expectations of appropriate behavior, that influence the decisions of policymakers. This is true for conflict resolution as well: in different periods, policymakers have different be-

* Forskningen til denne artikel er fortaget med støtte fra den Danske Grundforskningsfond.

liefs about how conflicts—including civil wars—ought to end, which in turn affects how they do end.¹

Denne passage indeholder flere interessante observationer om borgerkrig. Den første er, at vi er på vej tilbage til den historiske normalitet i borgerkrige nemlig den, hvor sejren er ensidig og som oftest også nådesløs og kompromisløs. En anden observation er, at måden konflikter afsluttes på i høj grad er påvirket af de herskende normer for konflikt i et givent internationalt politisk rum. Termen ”international” er naturligvis en anakronisme. Ikke desto mindre er understregningen af normens rolle væsentlig. Mens ”konventionelle” eller ”almindelige” krige næsten altid er defineret af regler og normer, hvorved krigen gøres legitim, så er borgerkrig i høj grad defineret ved sit fravær af samme. Dette fravær kan måske bidrage til at forstå passagens tredje observation, nemlig at borgerkrige varer længere og med den ene parts totale sejr. Dette kan meget vel være et resultat af borgerkrigens immanente mangel på normer og dermed også på gensidigt anerkendte muligheder for at afslutte konflikten.

I denne artikel vil jeg behandle Saxo Grammaticus’ fremstilling af borgerkrigene i Danmark og Norge i 1100-tallet. Disse vil jeg sammenligne med Saxos behandling af konventionel krig, dvs. krige mod fjender udenfor Danmark, og som derfor følger konventioner og normer for krig, der er fraværende i Saxos fremstilling af borgerkrigen. Slutteligt vil jeg diskutere borgerkrigen og følelsers status i forhold til såvel konventionel krig som slægtsfejder. Denne artikel søger således at undersøge hvorledes borgerkrigen adskiller sig fra den konventionelle krig såvel som slægtsfejder i Saxos *Gesta Danorum*.

Et aspekt, der ofte er fraværende i behandlingen af borgerkrig, er følelser, men i denne artikel vil jeg argumentere for, at netop utæmmede følelser spiller en væsentlig rolle i eskaleringen af borgerkrig i såvel Danmark som Norge. Jeg lægger således særlig vægt på følelsernes rolle i konflikten, men jeg benytter ikke en specifik teoretisk model til læsningen af Saxo. Snarere er følelser vigtige i fortællingens udvikling og som katalysator for begivenheder. Således er jeg interesseret i, hvad man kunne kalde en ”følelsernes kædereaktion”, hvor én følelse leder til den næste.

Ligesom sin samtids kristne krønikeskriverer havde Saxo et værdineutralt forhold til følelser. De var hverken gode eller onde. De var ikke per definition irrationelle, men de skulle modereres af fornuften. Således kunne f.eks. vrede være fuldt ud legitim under forudsætning af, at følelsen var berettiget. Her var vreden en god og produktiv følelse. Men hvis vreden kom ud af kontrol og overdøvede for-

¹ Howard and Stark 2018. Der er selvsagt ikke enighed om denne definition. For divergerende syn herpå, se f.eks. Kalyvas 2006; Keen 2012; Luttwak 1999: 36–44.

nuften, blev den imidlertid negativ og destruktiv. På denne vis var Saxo på linje med kirkefædre så som Augustins syn på følelser.²

Det skal her bemærkes, at artiklen på ingen måde argumenterer for en universel fortolkning af borgerkrig som fænomen. Snarere er det fremstilling af, hvorledes en toneangivende historioGRAF og propagandist fremstillede og opfattede 1100-tallets interne stridigheder i Norden.

Saxo Grammaticus og *Gesta Danorum*

Forfatteren til *Gesta Danorum*, Saxo Grammaticus, var højst sandsynligt kannik ved domkapitlet i Lund (Friis-Jensen 1989). Selve værket blev formentlig afsluttet omkring år 1208 (Friis-Jensen 2012). Det beskrev danskernes historie fra tidernes morgen til 1185 og var blevet til på bestilling af ærkebiskop Absalon af Lund (†1201). Det blev tilegnet Absalon og dennes efterfølger – og nevø - ærkebiskop Anders Sunesen og til kong Valdemar II Sejr. Disse to ærkebisper var højst sandsynligvis Saxos patroner, og ledere af den magtfulde slægt, Hviderne, der var Valdemarernes hovedstøtter i det danske aristokrati. Hvidernes og Valdemarernes magt var nemlig nøje forbundne, da de i fællesskab havde nedkæmpet eller udslettet andre konkurrerende grene af kongeslægten under den danske borgerkrig (1131–1157) og i de efterfølgende årtier (Se f.eks. Hermanson 2013). Saxo kan således betragtes som en slags hofhistoriker og propagandist for Valdemarerne og Hvideslægten, og selve værket som dette dynastis officielle historie om Danmark.³ Det betyder selvfølgelig også, at hans fremstilling af Danmarks historie i 1100-tallet er stærkt tendentiøs. Med andre ord, så var der væsentlige elementer af propaganda, der havde til formål at retfærdiggøre Valdemarernes herredømme. Her optrådte beretningen om borgerkrigen, der begyndte med mordet på Valdemar I's far Knud Lavard og sluttede med Valdemars tronbestigelse, da også som et klassisk totalitært argument: "Før mig [Valdemar] var der kaos. Jeg bragte orden og sejr". Dette argument retfærdiggør retrospektivt herskerens indimellem brutale handlinger.⁴ Men det betyder ikke at Saxo løg. Som Michael H. Gelting har demonstreret, benyttede Saxo sig af omfattende samtidige kilder, for at fremstille en beretning, der var selektiv og tendentiøs, men overordnet også sandfærdig (Gelting 2012). Saxo spandt altså en historie, der stillede Valdemarerne i

² For Augustins syn på følelser, se Rosenwein 2016: 24–31.

³ For Saxos baggrund, se Mortensen 2018: 31 ff; Heebøll-Holm 2013: 155–159, Friis-Jensen 1989; 1993.

⁴ Saxos kollega, Sven Aggesen skrev således, at Valdemar var mere grusom mod sine slægtninge end hvad der var rimeligt. SM I: 139.

et positivt lys, og her benyttede han bl.a. fremstillinger af Romerriget og de romerske borgerkrige som litterært og historisk sammenligningsgrundlag.

Gesta Danorum var skrevet i smukt, men kompliceret sølvalderlatin, der bevist parafaserede særligt romerske forfattere, først og fremmest Valerius Maximus og Iustinus, men også Lucans værk *Pharsalia* – også kendt som *De bello civile* – om den romerske borgerkrig mellem Julius Cæsar og Pompejus. Saxo var således indgående bekendt med, hvorledes en borgerkrig blev beskrevet i det romerske imperium. Fascinationen af Rom begrænsede sig imidlertid ikke kun til sprog og stilistik. I *Gesta Danorum* understregede Saxo konstant det danske kongeriges imperiale træk. Således var en af grundfortællingerne i krøniken, hvorledes det danske kongerige reelt var et imperium, der opstod på samme tid som det romerske. Videre fulgte det danske imperiums historie parallelt det romerske, og Saxo beretter, hvorledes danskerne og romerne i Antikken reelt havde delt Europa i to dele. Rom herskede i syd og vest, danskerne i nord og øst. Denne imperiale dagsorden blev understøttet af Saxos konsekvente brug af romersk imperiale termer i fremstillingen af danskernes rige. Denne fremstilling af Danmark som et imperium gjorde det lettere for Saxo at benytte romersk terminologi og militær ideologi – i kombination med hans samtids mere kristne, feudale træk. Denne ”romerske diskurs” gør, at vi som læsere nemmere kan identificere eller skelne de normative forskelle på 1100-tallets danske og nordiske krige, men sammenblandingen med samtidens realpolitiske virkelighed og institutioner gør også, at det kan være svært at tolke *Gesta Danorum*s budskab. I denne artikel vil jeg argumentere for at den romerske kontekst spillede en stor rolle for fremstillingen og forståelse af Saxos skildring af den danske borgerkrig – og i mindre grad den norske.

Borgerkrigene

Den danske borgerkrig – hos Saxo kaldet *bellum civile* – synes at angive den generelle skabelon for borgerkrig i *Gesta Danorum*s sidste bøger. Her er følelser en fremtrædende drivkraft i konflikten, og de bidrager væsentligt til krigens forbitrelse. Borgerkrigen havde sit udspring i kong Niels’ søn, Magnus, mord på sin fætter Knud Lavard i januar 1131. Mordet udsprang af Magnus’ jalousi over Lavards succes som kriger og fyrste og af frygt for at Lavard skulle blive valgt som konge efter Niels. Lavards venner bad om at få ham begravet i Roskilde, men kong Niels afviste, da han frygtede at synet af liget ville øge Roskildeborgernes raseri over mordet (*indignationem, inuisam*). Saxo beretter dog, at denne afvisning i virkeligheden dækkede over Niels frygt (*pauorem*) for folket snarere end et ønske om at opretholde freden, og at den faktisk afslørede hans had (*odium*) til Knud Lavard (Saxo 14.7.1).

Da nyheden om Lavards mord bredte sig i riget, standsede de muntre (*hilaritate*) julegilder øjeblikkeligt og blev afløst af sorg og grådkvalt klage (*moerore, gemebundi*) over forbrydelsen. Mens Magnus var jublende glad (*gaudium animo*) over, det vellykkede mord forbandede folket ham (Saxo 13.7.2–3). Da Lavards venner viste Knuds gennemhullede kjortel frem for folket voksede deres forargelse (*irritamentum*) og hævntrang (*ultionis cupiditatem*). Knuds halvbrødre Harald Kesja og Erik Emune krævede nu hævn på tinget i Ringsted. Harald var her mere motiveret af magtbegær end hævntørst (*maiore regni quam ultionis affectatione*), mens Erik mere fromt var vild af raseri og kun ønskede hævn (*sola uindictę meditatione*) (Saxo 13.7.4). Vi ser altså her vrede og hævntørst som umiddelbart positive og retfærdige følelser, men også hvorledes andre mere negative følelser spillede en fundamental rolle i konfliktens tidlige historie.

Frygt for folket (*popularis inimicitię metu*) fik nu Niels til at blive borte fra tinget i Ringsted. Her havde Knuds halvbrødres grådkvalte ord (*lachrymosa eorum*) bevæget folket til at dømme Magnus i eksil, men pga. Niels tidligere gode regeringsførelse samt usikkerheden om hans rolle i mordet, besluttede folket i første omgang at lade tvivlen komme ham til gode. Alligevel vakte kongens fravær en vrede (*consternationis furiis incitatus*), og denne vrede medførte at tinget opløstes, og folket stormede mod Roskilde for at dræbe kongen. Niels sendte så ærkebiskop Asser af Lund ud for at dæmpe folkets vrede (*ire vulgi*), og kongen fik lov til at forsvare sig på tinget. Det besluttedes at Magnus skulle drage i eksil. Folket blev således beroliget (*pacato*), og Niels håbede, at Magnus' fravær ville få folket til at glemme sin vrede (*iram*) (Saxo 13.7.5–8). Niels venner, der selv var implicerede i mordet på Knud Lavard, kritiserede imidlertid kongen for at have svigtet sin pligt som fader ved at vanære sin søn og for at have bukket under for det simple folks vilje og ondsind (*malignate*). Niels lod derfor hånt om gudsfrygten (*inimica religioni charitate*) og lod Magnus vende hjem. Med denne handling viste han sig dermed medskyldig i mordet, og Knuds halvbrødre og folket valgte nu at afsætte og føre krig mod Niels. Nu havde folket behov for en leder, og de valgte Erik til konge pga. hans personlige kvaliteter. Begge var af kongelig slægt, men Harald var en grådig ægteskabsbryder og dermed moralsk uacceptabel, mens Erik var beskeden og fokuserede på at hævne forbrydelsen fremfor at vinde tronen. Derfor afviste Erik i første omgang kronen, da han ville vinde den med våben gennem ærlig strid, men efter han var blevet forrådt af biskoppen af Ribe, tog han imod kongeværdigheden og følte nu endnu mere trang til at hævne sin bror (*acrius in patris ultionem erigitur*) (Saxo 13.8.1–4). Nu begyndte krigen, men Harald Kesja, hvis had til Niels var mindre end hans misundelse og vrede (*perosus, inuidia*) over at Erik var blevet valgt til konge, fik ham til at skifte side. Dermed gjorde hadet, at Harald

forrhåde Erik og den hellige sag: hævn over Knud Lavards mord og straffen af en forbrydelse (Saxo 13.9.1, 13.9.5). Borgerkrigene fortsatte nu med vekslende intensitet de næste 26 år, og de medførte omfattende forræderi, blodsudgydelse i kongeslægten, helligbrøde og uhindrede vendiske plyndringstogter mod de danske kyster. Kulminationen og selve symbolet på rigets forfald var Blodgildet i Roskilde i 1157, hvor Erik Emunes søn Sven Grathe stik mod alle konventioner myrdede Knud Magnussen (kong Niels' sønnesøn), og forsøgte at myrde Valdemar. Med andre ord bragte denne troløse helligbrøde via borgerkrig riget i en sådan grad af opløsning, som ingen ydre fjende havde kunne gøre det.

I kontrast til hans rivaler er Valdemars handlinger i borgerkrigen eksemplariske: han søgte ikke hævn men forlig. Således giftede han sig med Lavards morders datter og sluttede fred med Magnus' søn, han forlod kun Sven Grathes tjeneste fordi Sven svigtede Valdemar, og endelig begræd han drabet på Sven efter slaget ved Grathe Hede i 1157 og tilgav hans tidligere fjender.

Saxos behandling af den norske borgerkrig ligner den danske, om end den er fattigere på ord for følelser, da Saxo hverken havde helt det samme kendskab til eller præferencer i striden. Når alt kom til alt, så var hans primære interesse i Norge i denne henseende blot at legitimere Valdemars krav på den norske trone og hans togter mod landet i 1160erne. Saxos beretning om den norske borgerkrig begynder med et flashback for at forklare, hvorfor gesandter fra en af krigens parter i 1160erne opsøgte Absalon og Valdemar og tilbød den danske konge tronen. Saxo beretter således, at borgerkrigen havde ødelagt Norge [*civilibus bellis ... corruptum*], og at krigen tog sin begyndelse med striden mellem kongeætlingene Sigurd (Slembe) og hans halvbror, Harald den Irske (Harald Gille). Saxo gav direkte Harald skylden for borgerkrigens udbrud, for Harald havde afsat kong Magnus (den Blinde), som han ydermere havde blindet, kastreret og tvunget i kloster.⁵ Som hævn for Haralds angreb på Sigurd og for hans afsættelse af kong Magnus myrdede Sigurd nu Harald, mens han besøgte en elskerinde. Mens drabet altså havde en ærlig årsag, så fandt mordet dog knap så ærefuldt sted, for det skete mens Harald var ukampdygtig. Derefter befriede Sigurd Magnus og genindsatte ham som konge, dog ikke for Magnus' egen skyld, men for at bruge ham som påskud til at føre krig mod Harald den Irskes sønner (og reelt tage magten) (Saxo 13.11.3–7, 14.29.1–2). Haralds sønner Inge (Krokrygg), Sigurd (Munn) og Østen (Øystein) besejrede imidlertid Sigurd, der blev fanget og dømt til døden ved tinget. Endvidere nægtedes Sigurd en præst til at tage imod sit skriftemål, og fremfor en regulær helrettelse blev Sigurd tortureret til døde, som hævn for drabet på Harald. Saxo bemærker nu, at Sigurd under sine pinsler aldrig bønfuldt, klagede

⁵ Se Bjørn Bandliens bidrag i dette nummer for uddybelse af denne straf.

eller viste tegn på smerte, men blot roligt fremsagde bønner, som om han i fred og ro læste af psalteren (*non gemitum, non suspirium edidit, non supplicem aut tristem uocem emisit [...] quasi in ocio psalterium relegens*). Altså var hans død at sammenligne med en martyrs, og det selvom Saxo anerkender, at han var en forræder. Pga. hans tapperhed burde sønnerne dog have skånet ham, fortæller Saxo, men deres hævn-gerrighed (*vindictę cupidi*) gjorde, at de ikke ville hylde tapperhed (*uirtutis insignia*), og ydermere at de i deres vrede og ondskab (*seuuisse [...] crudelitate [...] seuitiam*) også vanærede hans lig (Saxo 14.29.4–5). De tre brødre delte nu magten, men efter kort tid udbrød der strid mellem Inges og Sigurds mænd. Her fór Inges mænd frem med voldsom vrede og hævntrst (*seuissimis consternationis furiis concitati*) ikke bare mod Sigurds mænd, men også mod Sigurd selv, thi han havde ydmyget Inges mænd ved at voldtage deres hustruer. Således blev Sigurd hugget ned i en kirke. Da Østen hørte om mordet og forstod, at Inge ikke ville dele magten med ham, flygtede han, men han blev forfulgt og myrdet af Inges mænd, der håbede at mordet kunne skaffe dem belønning og ære (Saxo 14.29.7–8). Andre kongættlinge ville nu hævne disse mord og førte krig mod Inge, som de regnede for en svag regent pga. hans pukkelryg. Reelt var det imidlertid kongetitlen de ønskede. Nu fulgte en række kampe, hvor ingen nåde blev udvist overfor potentielle tronkandidater (Saxo 14.29.9–16). Til slut besluttede nogle norske stormænd at invitere Valdemar til at tage magten og genoprette orden i Norge. Efter at have sikret sig velvilje i Norge sejlede Valdemar med en flåde til Viken, hvor han blev mødt med stor entusiasme (*alacritate*) og holdt fredeligt ting med befolkningen, altså genoprettede god kristen orden og fred i området. Desværre blev Valdemar for længe i området, og da han ydermere fór frem med fromhed fremfor grusomhed – han ville ikke brænde Tønsberg pga. risikoen for at ilden ville ramme kirkerne – løb danskerne tør for forsyninger og måtte vende hjem (Saxo 14.29.17–18). Et par år senere vendte Valdemar tilbage til Viken. Her blev han modtaget som hersker, og folket var velvilligt indstillet overfor ham (*beniuolentia*). Igen holdt han ting fremfor at kæmpe, og Vikenboerne frydede sig (*letos, gratis*) over hans store hære og flåde (Saxo 14.38.1). Der var altså på ingen måde tale om en hærgende invasionsstyrke, men snarere om en fredsgenoprettende operation. Mens det umiddelbart var en invitation fra nogle af de stridende norske parter samt et dansk krav på den norske trone, der gjorde at Valdemar greb ind i borgerkrigen, så var det også behovet for at genoprette orden i Norge, der legitimerede Valdemars intervention. I kontrast til nordmændene ledte danskerne derfor felttog mod Norge motiveret ikke af følelser, men af legitime krav og fromme ønsker om at genoprette freden. Mens hævn afgjort var en juridisk gyldig grund til at erklære og føre krig, så var det suspekt, når krigsførelsen dybest var motiveret af magtbegær og uforsonligt had.

I begge disse borgerkrige synes en kædereaktion af følelser at overdøve fornuften og fungere som en katalysator for ødelæggende krige, der bragte begge riger i knæ og inviterede fremmede invasioner. I Danmark angreb venderne og i Norge danskerne. Forskellen på de to invasioner var imidlertid at venderne kun ville ødelægge og plyndre, mens danskerne vil genoprette lov og orden.

Konventionelle krige

Som kontrast til borgerkrigen vil jeg her kort sammenligne dem med Saxos fremstilling af krigen mod kongerigets fjender, henholdsvis venderne og sachserne.

Venderne er i Saxos optik en oprørske provins i det danske imperium – men de ikke at regne for danske ”borgere”, ligesom romerne kun gradvist udbredte ”borgerskabet” til de erobrede områder i imperiet. Sachserne er mere lig en regulær, fremmed magt med hvem man konkurrerer om magt og territorium. Ydermere er det værd at bemærke, at mens følelser også spiller en rolle i disse konflikter, så er de tøjlede, og de benyttes konstruktivt til at nå politiske mål.

I Saxos fremstilling er venderne et upålideligt folk, der er kulturelt, civilisatorisk og materielt tilbagestående. De er således barbarer og hedninge, der med stærk og sikker hånd skal styres. Siden tredje bog i *Gesta Danorum* har venderne *on-off* stået i et tributært forhold til det danske kongerige, og forholdet til venderne krøniken igennem er præget af en grundlæggende vendisk underdanighed. Periodelvis gør de oprør, når danskerne er svækkede, men de bliver altid bragt tilbage under dansk dominans. Så længe der er en stærk dansk konge, er Venden en lydige provins i det danske imperium. Når danske konger imidlertid er svage som under den danske borgerkrig, griber venderne chancen til at falde over deres danske overherrer, og Saxos umiddelbare og eksplicitte begrundelse for vendertogterne under Valdemarerne er selvforsvar. Venderne har udnyttet dansk svaghed til at gøre oprør og plyndre Danmark. Det skal stoppes, og mens den religiøse kamp mod hedninge – fremstillet som korstog i de sidste bøger af *Gesta Danorum* – afgjort spiller en rolle, så overdøver dette ikke det grundlæggende motiv om dansk overherredømme over venderne. Et eksempel herpå er Absalons fredsforhandlinger i 1159 med den vendiske gesandt, Dombor, efter Valdemars første togt mod venderne. Her forsøgte Dombor at undskylde for de vendiske overfald på Danmark under borgerkrigen, men Absalon, der selvom han reelt var vred (*indignatio*), beherskede sine følelser og svarede Dombor ved at opregne de områder i Danmark, som venderne havde plyndret og lagt øde. Da Dombor mærkede, at Absalon var urokkelig, tilbød han total vendisk underkastelse for at stilne danskernes hævntrøst (*uindictę satietatem*), og danskerne accepterede fred mod at venderne stiller gidsler. Vi ser altså her en Absalon, der tøjler sin vrede for at

opnå en fredsslutning. Dette er umiddelbart nok til at slukke en dansk vrede og hævnthirst. Denne stoiske kontrol af følelserne er generelt kendetegnede for Saxos helte i de sidste bøger, og i særdeleshed for Absalon.⁶ Et andet eksempel herpå kan ses i erobringen af Arkona i 1168, hvor Absalon tøjlede danskernes hævntrang og plyndringslyst og i stedet advokerede for en fredelig overtagelse af øen via kristningen af befolkning. Her sikrede kristen nåde og tilgivelse, ikke hævntrang, freden (Saxo 14.39.24–48).

I 1160erne blev Vendertogterne blev som regel udført i samarbejde med sachserne. Selvom danskerne og sachserne formelt var allierede, så var de også rivaler, for begge ønskede at herske over venderne. Til trods for deres rivalisering udbrød der dog kun én gang åben strid. Det skete i 1169 eller 1170 og ifølge Helmold af Bosau var årsagen, at danskerne nægtede at dele byttet fra Rügen med sachserne. Ifølge Helmold måtte danskerne da også, efter at hertug Henrik Løve havde pudset sine vendiske undergivne på Danmark, betale sachserne den retmæssige del af byttet for at opnå fred. Dette var imidlertid på ingen måde fremstillingen af situationen hos Saxo. Umiddelbart efter Knud VI's kroning og Knud Lavards helgenfest i Ringsted i 1170 beretter Saxo, at danskerne udførte et sejrrikt felttog mod Oldenburg i Holsten. Her fór de imidlertid frem med lempe. De undlod således at angribe og plyndre en kirke selvom Oldenburgs indbyggere havde søgt tilflugt der med deres værdigenstande, for danskerne ville ikke lade plyndringslyst (*libido prædandi*) lede dem til heliigrøde. Endvidere undgik danskerne at dræbe fjendens flygtende riddere. I stedet stødte de ridderne af hesten med den stumpe ende af lansens, for de frygtede, at drabet på en (forsvarsløs?) medkristen ville skade deres sjæle. I *Gesta Danorum* kommer dette angreb ud af det blå, og Saxo antyder kun, hvorfor danskerne pludselig sendte tropper mod deres allierede i Oldenburg. I en fiktiv samtale mellem de sachsiske stormænd kommer det dog frem, at danskerne har handlet i selvforsvar. Hvilken årsag de har til selvforsvar udtrykkes ikke (Saxo 14.45.1–14.46.3, 14.48.1, Lind et al. 2004: 72–82). I denne sammenhæng er det dog irrelevant, for mens Helmold utvivlsomt har ret i sin fremstilling, så er det væsentlige her, at danskerne har handlet med den rette *animus* – dvs. upåvirket af grådighed og grusomhed – og det selvom sachserne beskrives som notorisk falske og troløse.

Samlet set kan man altså sige, at disse krige mod venderne og sachserne var konventionelle. De havde til formål at skabe fred og orden og genoprette *status quo*. Kun følelsen af from hengivelse til den kristne sag og (retfærdig) hævnthirst over de forbrydelser, der var blevet begået mod danskerne, kommer til udtryk, og disse bliver

⁶ Saxo 14.25.1–3, 14.25.22–25. Dombors taler underbygger og illustrerer endvidere det fundamentale magtforhold mellem danskere og vendere i *Gesta Danorum*.

tøjlet af Saxos danske helte. Vi ser altså ikke følelser som en ustopelig katalysator for videre konflikt, men blot som en vigtig drivkraft til at nå sine mål. Når disse er opnået, kan man slutte fred.

Romere, retfærdig krig og slægtsfejde

Så hvordan skal vi forstå Saxos fremstilling af borgerkrigen? Er følelsernes magt den eneste forskel på konventionel krig og borgerkrig? Og hvilken relation har Saxos borgerkrig til den i højmiddelalderen dominerende konfliktform: slægtsfejden og den ”private” krig? For at undersøge det spørgsmål nærmere vil jeg analysere henholdsvis det romersk-kristne koncept for retfærdig krig og middelalderens fejder og sammenligne dem med Saxos fremstilling af de danske krige. Højmiddelalderens juridiske tænkning om krig var i høj grad formet af det antikke Roms såvel som de kristne kirkefædre. Grundlæggende betragtede romerne krigens årsag og konventioner de var formuleret af Cicero i *De Officiis*:

The only excuse [...] for going to war is that we may live in peace unharmed; and when the victory is won, we should spare those who have not been blood-thirsty (*crudeles*) and barbarous (*immanes*) in their warfare. [...] Not only must we show consideration for those whom we have conquered by force of arms, but we must also ensure protection to those who lay down their arms and throw themselves upon the mercy of our generals (Cicero, *On Duties*, I.35; Neff 2005: 13–15).

Krigen skulle altså sikre fred, og så snart kamphandlingerne var overstået skulle nåde udvises overfor alle, der ikke havde vist sig overdrevent brutale og blodtørstige, altså hvis handlinger var ude af proportioner med samtidens normer for krig. Retshistorikeren Stephen J. Neff understreger, at krig for romerne dybest set var et juridisk fænomen, der omhandlede voldelig konflikt mellem samfund snarere end individer – et synspunkt som f.eks. John af Salisbury også advokerede for i værket *Policraticus* fra 1159, og som Saxo parafraserede (Hosler 2013: 92, 121). Krig førtes mod ydre, men ikke indre fjender, den var karakteriseret af regler og konventioner. I dens udførelse skulle den udføres og styres af offentlige myndigheder for at fremme samfundets interesser. Kort sagt, det var et offentligt anliggende og på denne vis adskilte krigen sig fundamentalt fra fejden, der umiddelbart hidrører den private sfære (Neff 2005: 15). Således kunne krig kun føres mod andre organiserede samfund, altså stater.

Da krigsførelse i romersk optik dybest set var en retshandling, der skulle tjene til at bringe orden, korrigere uret og genoprette *status quo*, skulle den også følge konventionerne. Dette indebærer, at krigen ikke måtte være følelsesmæssigt motiveret, idet den blot var et redskab, men ikke årsag, for at håndhæve af retfærdighed. Som retfærdighedens redskab skulle soldaten hævde og forsvare juridiske rettigheder, knægte uro og promovere nyttige samfundsværdier (Neff 2005: 18, 20, 29–30, 38).

Dette er selvfølgelig en stærkt forsimplet udgave af Ciceros tanker om krig, og andetsteds i *De Officiis* indrømmer han da også, at krig kunne være motiveret af et ønske om magt og hæder, men selv her måtte krigen stadig hvile på et retfærdigt grundlag, og disse krige skulle udføres med lille bitterhed (*acerbe*) (Cicero, *On Duties*, I.38). Følelser skulle altså spille en minimal rolle i krigsførelse, da det dybest set handlede om at håndgæve retfærdighed, og soldaten var at betragte som en slags politimand.

Augustin udbyggede og kristianiserede den romerske teori om retfærdig krig. Den skulle føres for at beskytte andre, begrænse begær og udrydde synd. Således understregede Augustin krigens moralske dimension, og han argumenterede for, at krigen kun kunne være retfærdig, hvis den bragte én nærmere freden – både den menneskelige og den guddommelige. Som Cicero betragtede Augustin krigen som en slags politiaktion, der skulle tjene til at opretholde orden og udrydde det onde. Da drab er en dødsynd, kunne soldaten kun varetage sit hverv uden at fortabe sin sjæl, hvis han agerede uden følelsesmæssig involvering i konflikt og kun tog hensyn til fællesskabets bedste. Som Frederick H. Russell (1987: 111) skriver:

The real danger in being a soldier was not military service itself but the malice and lust for revenge that often accompanied it. When done without taking pleasure in it, punishment of evil-doers to prevent them from doing further wrong became an act of love.

Soldaten skulle derfor undgå at kæmpe for egennytte og egne drifter – *libido* - og i stedet agere ud fra *caritas* – kærlighed – for hans næstes sjæl (Neff 2005: 38, 47, 49, 59–60). Russell opsummerer Augustins syn på disse begreber således:

Libido, his generic term for earthly desires, was linked with *cupiditas*, cupidity or avarice. The *libido dominandi* or lust for domination became the primary motive for the actions of unredeemed humanity. *Caritas*, ordered love, contrasted with *libido* or *cupiditas*, disordered or inordinate love. What determined an individual's moral status was the quality of his love, which was located in the in-

ward disposition of his heart, his *praeparatio cordis*, rather than his outward acts (Russell 1987: 108).

I 1100-tallet blev den retfærdige krigsteori sat i system, og man formulerede en række kriterier, der skulle være opfyldt for at krigen var retfærdig. Blandt disse var kravet om det rette sindelag og intention, *intentio* og *animus*, hos kombattanterne, og et krav om moderation og proportionalitet. Det sidste indebar, at man som fredens og retfærdighedens redskab bl.a. ikke måtte handle unødigt grusomt. Moderation af grusomhed hang direkte sammen *intentio* og *animus*, idet man ikke måtte lade krigen optænde følelser som begær og glæde ved drab, men skulle opretholde en kristen ydmyghed (Jensen 1993: 38–39, Neff 2005: 51–52, 64, 67–68, Russell 1975: 128–131).

Disse teorier vandt udbredelse i middelalderen og kan findes i mange middelaldertrakter om krig og regeringsførelse, f.eks. i den allerede nævnte *Policraticus*. Selvom det blot var en teori, så synes krige i middelalderen i teorien at forsøge at leve op til disse krav. Borgerkrigen som koncept passede imidlertid dårligt med denne teori.

Begrebet 'borgerkrig' stammer grundlæggende fra det græske begreb *stasis*. Det beskriver en krig internt i den græske *polis*, som eksplicit udviskede skellet mellem familien eller husstanden, *oikos* – (den private sfære styret af husfaderen), og det offentlige eller fælles - *polis*. Giorgio Agamben (2015: 7–8) beskriver *stasis* således:

Civil war is the *stasis emphylos*; it is the conflict particular to the *phylon*, to blood kinship. It is to such an extent inherent to the family that the phrase *ta emphyilia* (literally, 'the things internal to the bloodline') simply means 'civil wars'.

Borgerkrigen er således at betragte som en krig internt i familien, og da familien er grundstenen i alle før-moderne samfund (uanset hvorledes det enkelte samfund definerer rækkevidden af familien), så bliver borgerkrigen også en fundamental strid om samfundets identitet og eksistens. I *De bello civile* skriver Lucan således om den romerske borgerkrig, (dvs. kampen mellem Julius Cæsar og Pompejus om magten over imperiet): 'What madness (*furor*) was this, my countrymen, what fierce orgy of slaughter?' (Lucan, *The Civil War*, I,1). og værket igennem gentager han galskabens rolle i krigen, som han konsekvent beskriver som kriminel dvs. mod lov og orden: 'Huge is the task that opens before me—to show what cause drove peace from earth and forced a frenzied nation (*furentem ... populum*) to take up arms' (Ibid., I,1). To ting synes således at springe i øjnene ved borgerkrigen: at det var en krig indenfor

”familien” og at utøjlede følelser karakteriserede den. David Armitage (2017: 33) har opsummeret den antikke borgerkrig således:

What made ”civil” war so different was that the enemies were all too familiar and could even be thought of as familial: it was one’s fellow citizens – or *cives* – who were on the other side. Such a war, then, challenged the standard Roman criteria, their very definition of war, to the breaking point. The enemies were not others; they were, in effect, the same. And it was hard to see a struggle against them as just when it so obviously affronted their conception of just war, which implied a legitimate enemy as well as a proper cause for self-defense. The resulting idea of civil war was deliberately paradoxical: a war that could not be a war, fought against enemies who were not enemies.

Men hvad betød borgerkrig for middelaldermennesket? Den græske *polis* og det romerske imperium deler flere af de karakteristika vi i dag tillægger stater. I middelalderen blev disse imidlertid afløst af et kludetæppe af kongeriger, fyrstendømmer og bystater, og mens den romerske kejsers magt reelt var reel suveræn, så var kongens magt i højmiddelalderen de facto en *legal fiction*, der kontinuerligt blev udfordret. Ydermere var distinktionen mellem offentlig og privat magtanvendelse meget uklar, og en stormand kunne ofte med fuld ret føre væbnet konflikt mod kongen. Det kan således være temmelig vanskeligt at skelne middelalderens borgerkrig fra fejden og den private krig netop fordi, det var en intern krig i et rige, hvis magtstrukturer var baseret på slægter og aristokratiske fraktioner snarere end mellem autonome riger i den romerske forstand. Middelalderens terminologi vidner da også herom. Disse gik således under termer som *faidus*, *pugna*, *certamen*, *guerra* og *bellum*, og som Couderc-Barraud bemærker, så kunne termen *guerra* benyttes som såvel den store krig mellem fyrster og riger som den lille konflikt mellem små aristokrater og gejstlige (Couderc-Barraud 2008: 213; se også Brown 2001: 21, Netterstrøm 2007; Firnhaber-Baker 2010). Både fejden og dens mere organiserede slægtning, den private krig, indbefattede at man i slægten havde kollektivt ansvar, og at uenigheder blev løst med hævn angreb og derpå følgende mægling ved en neutral tredjepart – ofte en konge. Den private krig var en videreudvikling af fejden. Her omhandlede striden ikke blot æreskrænkelser af mere symbolsk værdi som i fejden, men også kamp om ret til jord, værdier og ejendom. Den blev kun udkæmpet af rigets stormænd, og had spillede åbenlyst en rolle som katalysator. Had over uretfærdigheder ledte til hævn og nådesløs krig (Gauvard et al. 2002: 514, 621). Denne aristokratiske krig var dog ikke uforenelig med den retfærdige krig, hvis blot man principielt betragtede et fyrstendømme som

en politisk sammenlignelig enhed med Romerriget – selvfølgelig behørigt nedskaleret – og hvis krigen i øvrigt fulgte konventionerne.

Hvis vi ser på Saxos behandling af borgerkrigen, så ligner den umiddelbart blot en slægtsfejde på makroplan. Så var Saxos borgerkrige ikke bare det: slægtsfejder og privat krig? Men hvorfor kalder Saxo den så for en *bellum civile*? Hvorfor ikke benytte nogle af samtidens begreber?

Som historikere har vi en naturlig tendens til at ville forstå og kategorisere fortiden, og slutte fra levn til virkelighed, som Kristian Erslev skrev. Dette er en fuldt ud acceptabel metode, og jeg selv har da også andet steds udgået betegnelse af de interne danske krige i perioden 1131–1157 som borgerkrig og har i stedet benyttet termen *internecine war* (Heebøll-Holm 2015: 36–37). Men måske har jeg og andre historikere været for hurtige. Mens praksis i denne krig, som den er beskrevet i kilderne, reelt blot ligner en regulær slægtsfejde om kongemagten, så går noget af Saxos budskab formentlig tabt ved blot at reducere den til en stærkt tendentiøs (og pompøst beskrevet) magtkamp mellem medlemmer i en vidt forgrenet kongeslægt. Hvad nu hvis vi tager Saxos fremstilling af en borgerkrig efter romersk forbillede seriøs? Mens vi med nogen ret betragter som en slægtsfejde om magten i aristokratisk elite, så fremstiller Saxo den danske borgerkrig som kampen om magten i en pseudo-romersk *res publica*. Det adskiller Saxos borgerkrig fra fejden og den private krig. For Saxo var borgerkrigen en krig i og om *res publica*. Det var en krig, hvor retfærdighed og moderation var fraværende, og hvor ukontrollerede følelser fik frit spil og fungerede som katalysator for borgerkrigens udbrud og eskalation. Forskellen ligger ikke så meget i fejdens og borgerkrigens *modus operandi*, der langt hen ad vejen synes at være den samme, men i formål, genstand og konsekvenser. Slægtsfejden er det partikulære og personlige, borgerkrigen er om det universelle og fælles, selve *res publica*. Hvis Saxo har villet fremstille den danske borgerkrig som eksempelvis Lucan gjorde det med den romerske, så var indsatsen intet mindre end rigets overlevelse eller undergang. Lucans borgerkrig er således en krig i et imperium, en krig der afgjorde selve dets skæbne. Det kan fejden, hvor meget den end ellers ligner borgerkrigen, ikke hamle op med. Endvidere, som i Romerriget var selve titlen som hersker en sakral position, og herskeren, landet og folket var direkte forbundet hos Saxo. Herskerens egenskaber og opførsel smittede direkte af på hans undersåtter ditto. Derfor var Saxos fremstilling af borgerkrigen i begge henseender direkte forbundet til landets overordnede skæbne, og derfor spiller følelser og evnen til at tøjle følelser en meget mere væsentlig rolle i Saxos borgerkrig end i fejden.

Mens en slutning fra levn til virkelighed ud fra moderne kategorier er legitim som metode, så lukker den også af for en dybere forståelse af den verden og situation

Saxo ville fremstille. Dermed forhindrer den en dybere forståelse af det ideologiske og historiske budskab i værket. Her er efterligningen og parafraseringen af sølv-alderlatin og af det romerske imperium ikke blot opstøltet *pral*. Det afslører en grundlæggende måde, hvorpå Valdemarerne og deres støtter ville opfatte sig selv og ville opfattes af andre: som et imperium, men ikke en kopi af det romerske én-til-én, men snarere som et særegent dansk imperium, der dog som det romerske havde visse imperiale fællestræk. Altså Danmark var som Rom et imperium, fordi det delte samme imperiale grundstrukturer, men det var ikke en dårlig kopi af Rom. Sølv-alderlatin illustrerede nu engang denne pointe langt bedre end samtidens nordiske sprog. Med andre ord konstruerede Saxo altså det danske imperium ud fra samtidens politologiske kategorier på samme vis som vi som historikere i dag fortolker fortiden ud fra kvasi-universalistiske praksisser og kategorier.⁷

I denne henseende kan behandlingen af krigene mod naborigerne også illustre den imperiale pointe. Mens Saxo næppe har opfattet Norge som et imperium, så var det dog en slags rige eller stat i den romerske forståelse, og som sådan kunne Norge også opleve en ødelæggende borgerkrig. Da Valdemar I havde et legitimt krav på den norske trone, kunne han derfor også intervenere i borgerkrigen, men mindre for at udvide sin magt (*libido*) og mere for at genoprette orden, og altså drevet af kærlighed (*caritas*). I kontrast hertil var de vendiske angreb på borgerkrigens Danmark illegitime, dels fordi de i Saxos optik er en oprørske tributær provins i det danske imperium, dels fordi vendernes motiv blot er opportunistisk grådighed og plyndringslyst. I alle disse krige er det imidlertid karakteristisk, at valdemarerne kontrollerer deres følelser, mens borgerkrigens parter bliver drevet af dem.

Danskerne førte således konventionel krig – dvs. en krig der fulgte samtidens normer - mod venderne og sachserne, og de intervenerede i Norge i overensstemmelse med de romersk-kristne bestemmelser for retfærdig krig og med rette fromme sindelag. Som modsætning til denne krigsførelse beskriver Saxo, hvorledes den henholdsvis danske og norske borgerkrig var styret af følelser og hævntrang, der gik mod de romersk-kristne bestemmelser om, at krigeren ikke måtte lade sig styre af følelser og om, at krigen skulle være proportionel. Disse borgerkrige kan betegnes

⁷ De seneste årtiers forskning i middelalderhistorie har med held benyttet sig af komparative teorier trukket fra antropologi, sociologi og politologi. Problemet forbliver dog at disse teorier er udviklet på baggrund af studier af samfund i det 20. og 21. århundrede. Det er forskerne selvfølgelig klar over, og de forsøger at korrigere for denne anakronisme ved at udlede, hvad man måske kunne driste sig til at kalde sociologiske og antropologiske konstanter. Det har imidlertid medført, at forskningen har overset hvilket "politologiske", "sociologiske" og "antropologiske" modeller, man har benyttet i middelalderen til at spejle og analysere sit egen tid. Her forekommer i særdeleshed Romeriget at være middelalderens benchmark for en idealtypisk stat.

som overdrevent følelsesdrevne eller styrede, og kombattanterne overskred konstant samtidens normer for opførsel i krig.

Konklusion

Samlet set er Saxos fremstilling af borgerkrigene i Danmark og Norge således en endeløs stribe af hævn drab, der alle er motiverede af ukontrollerede følelser og som driver konflikten mod en kontinuerligt nedadgående spiral. Således skifter formålet med drabene fra at genoprette orden og straffe en forbrydelse til en nådesløse udryddelse af hele modstanderens slægt. Mens disse hævnfølelser måske nok kunne være berettigede, så ender de med at tage magten fra aktørerne og styre dem. Ydermere bliver følelserne aldrig modererede af en proportionalitetsfølelse eller from kristen nåde. Aktørerne kommer i følelsernes vold og bliver korrumpere, hvilket forbitrer og eskalerer striden. I modsætning til den aristokratiske fejde, der blot omhandler en slægt, så indbefatter konflikten hele samfundet – *res publica* – og leder til dets sammenbrud. Det er således hele imperiets skæbne, der er på spil, og borgerkrigen er som sådan en offentlig krig i modsætning til fejden, der er privat.

I Saxos optik lå der altså en række grusomme forbrydelser, utøjlede følelser og selvisk magtbegær til grund for borgerkrigens *modus operandi*. Dermed kolliderer borgerkrigen ikke blot med den retfærdige krigs bestemmelse om *animus*, men også med proportionalitetsprincippet. De uhæmmede følelserne umuliggør en forhandlet fred. Kun ved at følge det retfærdige krigs principper og dermed genoprettelsen af normer for korrekt adfærd i krig kan freden genoprettes. Selvom Valdemar I's intervention i Norge slog fejl, så havde han den rette *animus*. Men i den danske borgerkrig handlede han med samme sindsdisposition og sejrede. Hos Saxo sætter borgerkrigen selve krigsbegrebet – og i særdeleshed den retfærdige krigs kategorier – under pres, og dette pres får hele den normative konstruktion for retfærdig krig til at kollapse. Mens krænkelser med dertilhørende følelser kan være en legitim årsag til at føre krig, så må følelserne aldrig tage styringen hos kombattanterne. Følelserne skal beherskes, ellers forråder de krigerens *animus*.

Bibliografi

KILDER

- CICERO. *On Duties*. Overs. Walter Miller. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.
- HELMOLD AF BOSAU. *Helmolds Slavenchronik*, Utg. Bernhard Schmeidler. 3. utg. MGH, *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* 32, Hannover, 1937.

- LUCAN. *The Civil War (Pharsalia)*. Overs. J. D. Duff. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1928.
- SAXO GRAMMATICUS. 2005. *Gesta Danorum*. Bind 2. Utg. Karsten Friis-Jensen & Peter Zeeberg. København: DSL.
- SVEN AGGESEN. *Brevis historia regum Dacie*. Utg. M. Cl. Gertz. *Scriptores Minores*, bd. 2, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 1917–18.

SEKUNDÆRLITTERATUR

- AGAMBEN, Giorgio. 2015. *Stasis. Civil War as a Political Paradigm*. Stanford: Stanford University Press.
- ARMITAGE, David. 2017. *Civil Wars. A History in Ideas*. Yale: Yale University Press.
- BROWN, Warren C. 2011. *Violence in Medieval Europe*. Longman: Harlow.
- CHRISTIANSEN, Eric. 1997. *The Northern Crusades*. London: Penguin.
- COUDERC-BARRAUD, Hélène. 2008. *La violence, l'ordre et paix. Résoudre les conflits en Gascogne du XIe au début du XIIIe siècle*. Toulouse: Tempus.
- FIRNHABER-BAKER, Justine. 2010. "Techniques of seigneurial war in the fourteenth century". *Journal of Medieval History* 36: 90–103.
- FRIIS-JENSEN, Karsten. 1989. "Was Saxo a Canon of Lund?" *Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge Grec et Latin* 59: 331–357.
- . 1993. "Middelalderens Danmark og det romerske imperium». I Otto Steen Due & Jacob Isager (red.), *Imperium Romanum. Réalité, idé, ideal*, bind 2: 187–203. København: Forlaget Sphinx.
- . 2012. "When did Saxo Grammaticus finish his *Gesta Danorum*? A Discussion of its *Terminus ante quem*". I Leidulf Melve & Sigbjørn Sønnesyn (red.), *The Creation of Medieval Northern Europe: Christianisation, Social Transformations, and Historiography: Essays in honour of Sverre Bagge*, 314–321. Oslo: Dreyer.
- GAUVARD, Claude, Alain DE LIBERA & Michel ZINK (red.) (2002). *Dictionnaire du Moyen Âge*. Paris: PUF.
- GELTING, Michael H. 2012. "Saxo Grammaticus in the Archives". I Leidulf Melve & Sigbjørn Sønnesyn (red.), *The Creation of Medieval Northern Europe: Christianisation, Social Transformations, and Historiography: Essays in honour of Sverre Bagge*, 322–45. Oslo: Dreyer.
- HEEBØLL-HOLM, Thomas Kristian. 2013. "Between Pagan Pirates and Glorious Sea-Warriors: The Portrayal of the Viking Pirate in Danish Twelfth-Century Latin Historiography". *Viking and Medieval Scandinavia* 8: 141–170.
- . 2015. "When the Lamb attacked the Lion: A Danish Attack on England in 1138?" *Journal of Medieval Military History* 13: 27–50.

- HERMANSON, Lars. 2013. "How to Legitimate Rebellion and Condemn Usurpation of the Crown. Discourses of Fidelity and Treason in the *Gesta Danorum* of Saxo Grammaticus". I Kim Esmark et al. (red.), *Disputing Strategies in Medieval Scandinavia*, 107–139. Leiden: Brill.
- HOSLER, John. 2013. *John of Salisbury. Military Authority of the Twelfth-Century Renaissance*. Leiden: Brill.
- HOWARD, Lise Morjé & Alexandra STARK. 2018. "Why Civil Wars Are Lasting Longer". *Foreign Affairs*. Hentet 20.08.2018 fra, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2018-02-27/why-civil-wars-are-lasting-longer>
- JENSEN, Kurt Villads. 1993. "Bellum Iustum i 1200-tallets vesteuropæiske tænkning og kirkens fred". (Dansk) *Historisk Tidsskrift* Bd. 2, 16, s. 29–46.
- KALYVAS, Stathis N. 2006. *The logic of violence in civil war. Cambridge studies in comparative politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KEEN, David. 2012. *Useful enemies: when waging wars is more important than winning them*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- LIND, John, Carsten Selch JENSEN, Kurt Villads JENSEN & Ane L. BYSTED. 2004. *Danske korstog. Krig og mission i Østersøen*. København: Høst & Søn.
- LUTTWAK, Edward N. 1999. "Give War a Chance". *Foreign Affairs* 78.4: 36–44.
- MORTENSEN, Lars Boje. 2018. *Saxo*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- NEFF, Stephen C. 2005. *War and the Law of Nations. A General History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NETTERSTRØM, Jeppe Büchert. 2007. "Introduction". I Jeppe Büchert Netterstrøm & Bjørn Poulsen (red.), *Feud in Medieval and Early Modern Europe*, 9–68. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- ROSENWEIN, Barbara H. 2016. *Generations of Feeling. A History of Emotions, 600–1700*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RUSSELL, Frederick H. 1975. *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 1987. "Love and Hate in Medieval Warfare: The Contribution of Saint Augustine". *Nottingham Medieval Studies* 31: 108–124.

Thomas Kristian Heebøll-Holm, PhD. Lektor Centre for Medieval Literature. Institut for Historie, Syddansk Universitet (SDU). E-post: thee@sdu.dk
